

Szersznik upamiętniany przez Książnicę

Data publikacji: 12.02.2024 12:15

14 stycznia 2024 r. minęła 210 rocznica śmierci ks. Leopolda Jana Szersznika, jednej z najwybitniejszych postaci w dziejach Cieszyna. Krzysztof Szelong, dyrektor Książnicy Cieszyńskiej przypomina o najważniejszych sposobach upamiętniania Szersznika przez placówkę.

Poddawana konserwacji w pracowni Książnicy Cieszyńskiej oprawa dzieła Hieronima Cardana (*Libelli quinque, Norimbergae 1547, sygn. T IV 14*), pochodzącego z biblioteki ks. Leopolda Jana Szersznika, a wcześniej należącego do króla Zygmunta Augusta i ozdobionego supereklibrisem królewskiej biblioteki. fot. Książnica Cieszyńska/FB

Księgozbiór

Książnica dba naturalnie w pierwszej kolejności o księgozbiór Szersznika:

- *Mowa tu przede wszystkim o księgozbiorze ks. Szersznika, który – w przeciwieństwie do jego zbiorów muzealnych, w XX w. rozproszonych – przetrwał do naszych czasów w całości wraz oryginalnym wyposażeniem, obejmującym wykonane na zamówienie ks. Szersznika okazałe dębowe regały, a także pełną dokumentację. Biblioteka, oddana przez jej twórcę do użytku lokalnej społeczności w 1801 r., stała się pierwszą tego typu publiczną placówką na całym historycznym obszarze Górnego Śląska, przez ponad dwa wieki nieprzerwanie służąc wszystkim zainteresowanym, najpierw jako samodzielna instytucja, następnie pozostając w strukturach kilku instytucji nadrzędnych, by w 1994 r. stać się trzonem zabytkowych zbiorów bibliotecznych Książnicy Cieszyńskiej –* zauważa dyrektor Książnicy Cieszyńskiej, Krzysztof Szelong w poście na oficjalnym [profilu Książnicy Cieszyńskiej](#).

Woda załała 1000 starych druków

Kluczowe znaczenie miało oczywiście zapewnienie zabytkowym zbiorom należytej ochrony, ich zabezpieczenie i konserwacja.

- *W tym zakresie zauważalny postęp udało się osiągnąć już w latach dziewięćdziesiątych, gdy cieszyńskie zbiory znajdowały się w najtrudniejszej sytuacji, rozproszone aż w pięciu lokalach zastępczych, z których żaden nie był dostosowany do przechowywania zabytkowych kolekcji bibliotecznych. Co więcej, w wyniku wycieku wody z kaloryferów, do którego doszło w 1987 r. podczas wyprawowania zabytkowych zbiorów, wówczas jeszcze należących do Biblioteki Śląskiej, z ich dotychczasowej siedziby w cieszyńskim Muzeum, zalaniu lub zawilgoceniu uległo ok. 1000 starych druków i rękopisów. Utworzona w 1994 r. Książnica stanęła więc wobec konieczności powstrzymania procesu destrukcji całego przechowywanego w nieodpowiednich warunkach zasobu, a zarazem przeprowadzenia kompleksowej konserwacji pojedynczych obiektów. Odpowiedzią na to wyzwanie stał się uruchomiony wówczas długofalowy program ochrony i konserwacji zabytkowych zbiorów, którego wdrożeniem zajęła się utworzona w Książnicy pracownia konserwatorska, pierwsza tego typu placówka na obszarze Górnego Śląska –* opisuje Szelong.

Komory próżniowe, nowe obwoluty

Na początku lat dziewięćdziesiątych w tymczasowej siedzibie starano się stworzyć i utrzymać optymalne warunki klimatyczne, uruchamiając w poszczególnych jego pomieszczeniach przenośne urządzenia osuszające lub nawilżające.

- *Równolegle przystąpiono do dezynfekcji zbiorów, co stało się możliwe dzięki komorze próżniowej zakupionej ze środków uzyskanych przez Książnicę z Fundacji Nauki Polskiej. Zabytkowe druki i rękopisy przy okazji czyszczone i zaopatrywane w obwoluty z kartonu bezkwasowego, zabezpieczające je przed uszkodzeniami fizycznymi. Równocześnie, zarówno w pracowni własnej Książnicy, jak i w ramach zleceń zewnętrznych powierzanych specjalistycznym placówkom, najcenniejsze i najbardziej zniszczone druki i rękopisy poddawano kompleksowej konserwacji. Pozwoliło to na przywrócenie stanu zachowania zabytkowej biblioteki do akceptowalnego poziomu, zanim jeszcze w 2001 r. została ona przeniesiona do docelowej lokalizacji w stałej siedzibie Książnicy Cieszyńskiej przy ul. Menniczej, gdzie wreszcie, po wielu latach zaniedbań, znalazła – podobnie jak wszystkie pozostałe zbiory Książnicy Cieszyńskiej – optymalne warunki przechowywania w klimatyzowanym magazynie, chronionym nowoczesnymi instalacjami alarmowymi i systemem gaśniczym –* opowiada dyrektor placówki.

Ale nie tylko książki zabezpieczono - tuż przed przeprowadzką konserwacją objęte zostały także zabytkowe, pochodzące z 1801 r., **dębowe regały**, które – po odzyskaniu dawnego blasku – wraz z całym księgozbiorem umieszczone zostały w samym sercu nowej siedziby Książnicy Cieszyńskiej w specjalnie w tym celu zaprojektowanym, przeszklonym i otoczonym antresolą magazynie. Projekt tegoż pomieszczenia w bezpośredni sposób nawiązywał do rotundowej sali, dawnej stajni pałacu Laryszów, w której biblioteka ta była przechowywana od początku lat trzydziestych XX.

Opatrzony szyldem z historyczną nazwą „Bibliotheca Scherschnickiana”, tworzy unikalny w polskich warunkach rodzaj ekspozycji, ukazującej utrzymaną w oryginalnym kształcie oświetlonych bibliotekę, zachowującą dawną tematyczną i topograficzną strukturę.

Opracowanie i włączenie do obiegu naukowego

Nie mniej istotne od zapewnienia szersznikowskiej kolekcji bibliotecznej bezpiecznych warunków przetrwania są dla Książnicy Cieszyńskiej starania zmierzające do włączenia jej zbiorów do jak najszerszego obiegu naukowego.

- *Urzeczywistniając ów zamiysł, Książnica Cieszyńska już w 1996 r. zrealizowała finansowany ze środków Open Society Institute polsko-czesko-niemiecki program badawczy, w ramach którego zaproszeni specjaliści poddali kwerendum zachowane w Cieszynie zabytkowe zbiory biblioteczne, oceniając ich wartość historyczną oraz przydatność naukową. Wyniki swoich badań zaprezentowali podczas zorganizowanej jesienią tegoż roku międzynarodowej konferencji naukowej, której pokłosie ukazało się w postaci publikacji zatytułowanej „Historyczne księgozbiory Cieszyna na tle śląskim. Rola kulturowa i przedmiot badań” (red. R. Gładkiewicz, Cieszyn 1997). Dzięki niej i współpracy z innymi ośrodkami naukowymi już w latach 1997-2000 opracowany został katalog najstarszych manuskryptów z biblioteki Szersznika, który drukiem ukazał się w 2003 r. pt. „Katalog średniowiecznych rękopisów Książnicy Cieszyńskiej” (oprac. M. Zwiercan, Wrocław 2003), a rok później w ramach tego samego projektu opublikowana została edycja historycznego repertorium kodeksów rękopiśmiennych z tejże biblioteki autorstwa Albina Heinricha pt. „Repertorium codicum manusccriptorum in caesareo-regio Bibliotheca Scherschnickiana Teschinii” (wyd. U. Wiczorek, wprowadzenie K. Szelong, red. R. Gładkiewicz, Wrocław 2004) - wymienia Szelong.*

Cyfrowy księgozbiór

W tym samym czasie w Książnicy zainicjowany został długofalowy program digitalizacji zbiorów, w którego pilotażowej fazie **ucyfrowiono papierową dokumentację katalogową Książnicy**, w tym również księgozbioru ks. Szersznika. W latach 2003-2004 badacze zainteresowani eksploracją Szersznikowskiej kolekcji otrzymali więc nie tylko wydane drukiem katalogi należących do niej rękopisów, ale także dostępne online wirtualną wersję jego dokumentacji manualnej, katalogu kartkowego druków oraz inwentarzy rękopisów.

Prawdziwy przełom przyniosła jednak dopiero realizacja projektu „Ochrona i konserwacja cieszyńskiego dziedzictwa piśmienniczego”, w ramach którego w latach 2007-2010

przygotowany został **komputerowy katalog wszystkich znajdujących się w Książnicy Cieszyńskiej**, a nieopracowanych dotąd starych druków, a przypadku biblioteki Szersznika – także wchodzących w jej skład druków XIX- i XX-wiecznych oraz rękopisów. Opisy katalogowe druków wykonali – w ramach stosownego zlecenia – bibliotekarze Biblioteki Kórnickiej, a rękopisów – Janusz Spyra. Opracowane w ramach projektu katalogi w 2010 r. udostępnione zostały online i odtąd wszyscy badacze zainteresowani zawartością biblioteki Szersznika zyskali wygodne, dostępne o każdej porze i w każdym miejscu narzędzie kwerend.

Co więcej, w ramach tego samego projektu całość należącej do biblioteki Szersznika kolekcji rękopisów została zdigitalizowana i udostępniona online za pośrednictwem Śląskiej Biblioteki Cyfrowej.

- W ten sposób dostęp do najcenniejszej części zbiorów Szersznika został otwarty dla wszystkich badaczy, niezależnie od miejsca, w którym żyją i pracują. Wkrótce też do Książnicy Cieszyńskiej zaczęły napływać sygnały, iż zbiory te faktycznie są przeszukiwane, a w obiegu naukowym pojawiły się publikacje, także zagraniczne, odnoszące się do poszczególnych zachowanych w bibliotece rękopisów czy druków – zauważa Szelong.

Prace badawcze, edukacyjne i popularyzacyjne

Już w 1997 r., w 250 rocznicę urodzin ks. Leopolda Jana Szersznika, z inicjatywy Książnicy odbyła się w Cieszynie **międzynarodowa konferencja naukowa**, która przyniosła znaczny postęp w badaniach nad jego życiem i działalnością.

Wygłoszone podczas konferencji referaty staraniem Książnicy ukazały się drukiem w postaci publikacji pt. **„Ks. Leopold Jan Szersznika znany i niezany”** (Cieszyn 1998).

W następnych latach pojawiło się szereg nowych publikacji poświęconych życiu i działalności ks. Szersznika, przede wszystkim zaś jego zbiorom. Wiele z nich wyszło spod piór pracowników Książnicy Cieszyńskiej, poczynając od opracowań ściśle naukowych, przez ogłaszane drukiem lub w Internecie teksty popularnonaukowe i edukacyjne, aż do wystąpień podczas konferencji, lekcji bibliotecznych i prelekcji, szczególnie odbywających się w ramach cyklu **„Cymelia i osobliwości ze zbiorów Książnicy Cieszyńskiej”**. Postaci ks. Leopolda Jana Szersznika i jego bibliotece Książnica poświęciła także kilka zorganizowanych w swojej galerii wystaw.

Przełomowe znaczenie dla badań nad biografią i dziełem cieszyńskiego jezuitę przypisywać należy jednak ponad sześciusetstronicowemu wydawnictwu źródłowemu, które – w ramach wydawanej przez Książnicę serii „Bibliotheca Tessinensis” – opracował Janusz Spyra -, **„Malo invidiam quam misericordiam** (2014). Wybór pism i dokumentów dotyczących Leopolda Jana Szersznika”, zawiera edycję 87, w zdecydowanej większości niepublikowanych dotąd źródeł historycznych (m.in. korespondencję prywatną i urzędową, pochodzące spod jego pióra opracowania naukowe, materiały autobiograficzne oraz notatki związane ze wszystkimi sferami aktywności cieszyńskiego jezuitę).

Bibliotheca Tessinensis

Co więcej Książnica uruchomiła serię „Bibliotheca Tessinensis” we współpracy z Ośrodkiem Dokumentacyjnym Kongres Polaków w Republice Czeskiej i spośród opublikowanych do tej pory dziewięciu tomów (w 13 woluminach) serii „Bibliotheca Tessinensis” aż dwa zawierają źródła związane z samym Szersznikiem.

- O tomie zatytułowanym „Malo invidiam...” była już mowa, przypomnieć zatem należy wydaną już w 2004 r. i otwierającą całą serię edycję pt. „Materiały genealogiczno-heraldyczne do dziejów szlachty księstwa cieszyńskiego”, obejmującą źródła tekstowe i ikonograficzne zebrane przez ks. Leopolda Jana Szersznika, a do druku przygotowane przez Wacława Gojniczka. Zgromadzone przez ks. Szersznika źródła, tym razem odnoszące się do kwestii wyznaniowych, wykorzystane zostaną również w przygotowywanych aktualnie kolejnych trzech tomach serii (w sześciu woluminach), które ukazą się drukiem w latach 2025-2027 – zapowiada Szelong.

Ważny dla edukacji i popularyzacji wiedzy regionalnej jest inny realizowany przez Książnicę projekt, a mianowicie udostępniony online w 2005 r. i odtąd stale poszerzany **„Elektroniczny słownik biograficzny Śląska Cieszyńskiego”**. Słownik ten zawiera biogramy osób, które w sposób zauważalny zaznaczyły swoją obecność w historii lub współczesności regionu.

W metalu i kamieniu

Zabiegając o zapewnienie trwałości pozostawionemu przez ks. Leopolda Jana Szersznika dziedzictwu, Książnica upamiętniła również Szersznika w tradycyjny sposób, w kamieniu i spiżu. Już w 1997 r., w trakcie „Dni Szersznikowskich” na fasadzie kamienicy stojącej w miejscu budynku, w którym ks. Leopold przyszedł na świat, odsłonięta została zaprojektowana przez Jerzego Hermę **tablica upamiętniająca cieszyńskiego jezuitę**, opatrzona inskrypcją, której treść zredagowana została w Książnicy.

A po upływie ośmiu lat, w 2006 r., w cieszyńskim Parku Pokoju uroczyste odsłonięty został **okazały monument**, zaprojektowany przez Urszulę Górnicką-Hermę oraz Tomasza Hermę, wyobrażający postać ks. Leopolda Jana Szersznika uchwyconego w ruchu, z naręczem książek. Obiekt ów powstał staraniem Społecznego Komitetu Budowy Pomnika Ks. Leopolda Jana Szersznika, powołanego z inicjatywy Książnicy Cieszyńskiej, w którego składzie przez cały okres funkcjonowania Komitetu czynni pozostawali jej przedstawiciele.

W tym czasie w hallu świeżo oddanej do użytku siedziby Książnicy Cieszyńskiej można już było podziwiać jeszcze jedną **tablicę poświęconą ks. Szersznikowi**. Została ona wykonana z piaskowca, również według projektu Urszuli Górnickiej-Hermy oraz Tomasza Hermy, a wyryto na niej łacińską inskrypcję, kilka lat wcześniej odkrytą w notatkach Szersznika.

Treść inskrypcji brzmi: „LEOPOLDUS JOANNES SCHERSCHNIK REGII GYMNASII ET CSELESTIANI CONTUBERNII PRAEFECTUS HANC BIBLIOTHECAM PUBLICO TESCHINENSII URBIS USUI EREXIT ET DOTAVIT MDCCCI” (Leopold Jan Szersznik, przełożony Królewskiego Gimnazjum i Konwiktu Celesty, bibliotekę tę założył i do użytku publicznego miastu Cieszynowi ofiarował w 1801 r.), a tablicę zdobi odlew z brązu przedstawiający ekslibris twórcy biblioteki oraz relief z wizerunkami muz patronujących jego pracom.

W siedzibie Książnicy Cieszyńskiej znaleźć się miał jeszcze jeden przestrzenny artefakt bezpośrednio związany z księdzem Szersznikiem, a mianowicie **portal zdołbiący wejście do kamienicy**, w której 3 marca 1747 r. przyszedł na świat cieszyński uczonec. Portal ów, zwieńczony wizerunkiem wilka, nawiązującym do nazwiska proboszcza Samuela Wolfa z Brzeziny, dla którego obiekt ten został niegdyś zbudowany.

Co jeszcze można zrobić?

Zrealizowane w ciągu minionych dekad działania nie wyczerpują oczywiście katalogu potrzeb związanych z opracowaniem zasobów biblioteki ks. Szersznika, studiami nad jej dziejami, zawartością i rolą, jaką w przeszłości odegrała, a także upowszechnianiem wiedzy na temat uczonego jezuitę i pozostawionego przezeń dorobku.

- W pierwszym rzędzie konieczne wydaje się rozpoznanie i wprowadzenie do obiegu naukowego historycznej dokumentacji związanej z przeszłością biblioteki, a obecnie przechowywanej częściowo w samej Książnicy, a częściowo w Morawskim Archiwum Ziemskim w Brnie, dokąd aż do 1918 r. drogą służbową trafiały sporządzane w Cieszynie plany, sprawozdania, protokoły zdawczo-odbiorcze odnoszące się do Szersznikowskich zbiorów itp. Pierwszy krok w tym kierunku został już uczyniony. Przechowywana w Książnicy Cieszyńskiej część historycznej dokumentacji biblioteki Szersznika, która z niewiadomych względów po wojnie włączona została w skład rękopiśmiennej kolekcji Archiwaliów Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, jest aktualnie wraz z całą kolekcją poddawana digitalizacji i udostępniana online. W tej sytuacji należałoby sobie życzyć, aby w podobny sposób udostępnione zostało archiwum Szersznikowskiej Fundacji zachowane w Brnie. Z czasem oba te zasoby stać się powinny podstawą przygotowania edycji źródłowej, obejmującej kluczowe materiały do dziejów biblioteki i muzeum ks. Leopolda Jana Szersznika – zauważa Szelong.

Dyrektor placówki zapowiada, że będą prowadzone też prace nad zawartością pozostawionych przez ks. Szersznika zbiorów bibliotecznych, zostaną rozszerzyć opisy katalogów oraz badanie proveniencyjne, służących rozpoznaniu, jakimi drogami zebrane przez Szersznika druki i rękopisy trafiały na Śląsk Cieszyński, a następnie w których – kolejno – rękach się znajdowały, zanim stały się własnością cieszyńskiego jezuitę.

- Z czasem działania te stworzyć powinny warunki do podjęcia prac nad monografią biblioteki ks. Leopolda Jana Szersznika, na którą ta wyjątkowa w Polsce kolekcja bez wątpienia zasługuje i od dawna już oczekuje. Podobnie zresztą jak na nowe obszerne opracowanie biograficzne czeka ciągle postać samego ks. Leopolda Jana Szersznika - dodaje Szelong.

Red./NG